

KAZIO ALMENO SVARSTYMAI APIE LIETUVĄ UŽ GELEŽINĖS UŽDANGOS IR JŲ ATSPINDŽIAI DONATO VĖBROS NUOTYKIUOSE

ŽYGIMANTAS MENČENKOVAS

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

Vytauto Didžiojo universitetas

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.69.12>

2018. 69

SANTRAUKA. Straipsnyje siekiama aptarti rašytojo Kazio Almeno svarstymus apie Lietuvą už geležinės uždangos. Per savo gyvenimą Almenas nekart keliavo į okupuotą Lietuvą ir tuos įspūdžius fiksavo atsiminimuose. Apie sovietmetį jis parašė keturis detektyvinius romanus, kurių pagrindinis veikėjas – milicininkas Donatas Vėbra. Šiame straipsnyje Almeno kelionių atsiminimai lyginami su jo detektyviniais romanais. Jo sukurtose istorijose galima pastebėti Česlovo Milošo ketmano idėjos pavyzdžių ar politinės teorijos mąstytojo Aleksandro Štromo, taip pat ir filosofės Hannah Arendt minčių atgarsių. Pagrindinis iššūkis, pasak rašytojo Almeno, yra dvilypė tapatybė, primesta režimo. Tad visuomenė privalo atmesti dvilypę tapatybę, tik taip žmogus gali tapti laisvesnis.

RAKTAŽODŽIAI: Kazys Almenas, dvilypė tapatybė, sovietmetis, detektyvinis romanas, atsiminimai, ketmanas, konservacionizmas, rasizmas, privatumas.

„Bet aš gi neatvažiauvau versti tos tarybinės valdžios“,
sakai ir žmonės krūpteli ir apsižvalgo.
Lyg vien ištart tai jau būtų prasižengimas.
Nei verst, nei propagandą skleist, pas gimines atvažiauvau,
savo krašto pasižiūrėt atvažiauvau <...>.¹

Kazys Almenas

Tokiais žodžiais branduolinės fizikos inžinierius, rašytojas ir išeivis Kazys Almenas bandė teisinti savo keliones į Sovietų Lietuvą. Šis pasiteisinimas kilo iš būtinybės ir susiklosčiusių sąlygų. XX amžiaus katastrofų fone dalis Lietuvos gyventojų buvo priversti palikti tėvynę ir ieškoti įsitvirtinimo būdų kitose demokratinėse šalyse. Užsitęsusi Lietuvos okupacija ir gėstanti viltis kada nors sugrįžti į tėvynę paskatino intensyvią diskusiją tarp išeivių dėl tinkamos santykių su sovietine Lietuva strategijos. Dalis išeivių, intelektualų, ragino nepalikti vienų lietuvių gyventi okupacijos sąlygomis, kartu bandė suprasti jų gyvenimą,

¹ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: pirma kelionė*. Rankraštis. VDU Lietuvių išeivijos institutas, l. 7. Šių citatų kalba straipsnyje netaisyta, palikta autentiška rašyba ir skyryba.

buitį ir kolektyvinio mentaliteto pokyčius. Pastangos suprasti buvo reikalingos, kad galėtų aptarti ateities veikimo scenarijus, atgavus nepriklausomybę. Tai buvo pozicija, kuri nepritarė, kad būtų absoliučiai nebendradarbiaujama su okupaciniu režimu. Atvirkščiai, ragino tvirtai stovėti veidu į Lietuvą. Šią politikos kryptį išėvijai pasiūlė socialdemokratas Steponas Kairys, J. Kaminsko slapyvardžiu paskelbęs tekstą „Veidu į Lietuvą“. Autorius pareiškė, kad būtina bendrauti ne su pačiu okupaciniu režimu, bet su įkalintais tautiečiais, kurie buvo priversti dalyvauti okupacinio režimo sistemoje. Bendradarbiavimą sudarė siekis dalytis žiniomis, keistis literatūra ir jausti vienas kito reikalingumą. Apie būtinybę neatsukti nugaros lietuviams okupuotoje tėvynėje Kairys rašė:

Mūsų politinės orientacijos pagrindinis dėsnis turi būti: visu veidu į Lietuvą. Ir todėl šiandien mums privalu labiau negu bet kada praeityje panaudoti kiekvieną progą įsiklausti į Lietuvą, kad išgirstume, kuo ji alsuoja, džiaugiasi ir dejuoja. Kitaip mes iš tikrųjų nudžiūsime, kaip nuo kamieno nulūžusi šaka. Ir vardan šviesesnės Lietuvos ateities baisiai vargstanti, bet gaji ir kūrybinga tauta tąsyk galės tik karčiu žodžiu minėti tuos savo vaikus, kurie, iš bėdos pabėgę už jūrų marių, vėliau jau dėl kilnių ir ne taip kilnių priežasčių atsuko nugarą pavergtai tėvynei.²

Pasirinktos politikos, santykių strategijos (metaforiškai perteikta kaip bandymas aplankyti įkalintus artimuosius kalėjime su prižiūrėtojais), krypties kontekste, dalis išėvių bandė suprasti likusius lietuvius, jų išgyvenimus bei okupacinio režimo galimai sukeltas neigiamas pasekmes, kurios visomis savo ydomis gali pasirodyti atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę. Tarp tokių svarstytojų buvo sociologas Vytautas Kavolis bei politinės minties tyrinėtojas Aleksandras Štomas. Šalia šių mąstytojų neabejotinai galima pastatyti ir intelektualą, branduolinės fizikos inžinierių, rašytoją Almeną. Inžinierius ne tik prisidėjo prie diskusijų išėvijios spaudoje, bet ir sekė aktualijas, keliavo į okupuotą Lietuvą, kaip jau paminėta anksčiau. Pasiremdamas savo patirtimi rašytojas kūrė istorinius nuotykių romanus. Dėl šių priežasčių ir buvo pasirinktas Almenas, bandęs suprasti lietuvių gyvenimą okupuotoje Lietuvoje, jų mentaliteto pokyčius. Almenas buvo vienas iš tų, kuris neatsuko nugaros tėvynei ir troško grįžti į Lietuvą, bet taip pat jis siekė pažinti okupuotą Lietuvą bei jos gyventojus.

Šiame tyrime remiamasi Almeno svarstymais apie Lietuvos ateitį jo atsiminimų knygoje, kur aprašytos aštuonios jo kelionės (1966–1989 metų) į okupuotą kraštą. Atsiminimai kaip pagrindas teksto struktūrai ir turiniui organizuoti. Jie leidžia palyginti, rasti sutapimų ir atspindžių rašytojo romanuose. Tyrimą papildė mąstytojo Štomo, poeto Milošo ir filosofės Arendt teorinės įžvalgos, suteikiančios Almeno svarstymams tvirtumo ir legitimumo. Tekstas remiasi Almeno detektyviniais romanais (*Sauja skatikų*, *Lietingos dienos*, *Vaivos juosta* ir *Trispalvė Iljičiui*),

² Kaminskas J. Visu veidu į Lietuvą. *Darbas*, 1959, nr. 140.

kurių istorinis kontekstas susijęs su sovietmečiu, o jų pagrindinis veikėjas yra milicininkas Donatas Vėbra. Almeno kaip keliautojo mintys, svarstymai, pastabos apie okupuotą Lietuvą įkomponuotos į detektyvinių romanų istorinius pasakojimus, taip pat jų galima rasti ir palyginti su Almeno atsiminimais.

Šią teorinę galimybę pastebėjo literatūrologė Eugenija Valienė straipsnyje apie Almeno tautinės kultūros tvermės teoriją ir pastangas parašyti istorines ir nuotykinės knygas teorijai pagrįsti. Nors literatūrologė daugiau dėmesio kreipia į romanų *Šienapjūtė*, *Upė į rytus*, *upė į šiaurę* bei *Skomanto* serijos analizę, o detektyvinius istorinius romanus tik pamini, tačiau pabrėžia praeities įvykių vaizdavimo svarbą istoriniuose romanuose. Kalbėdama apie istorinius ženklus Almeno grožinėse knygose, Valienė pastebi, jog dažnai istorinių nuotykių romanuose vyrauja arba naudojama pseudoistorija ir fikcija, bet vis dėlto rašytojas siekia istorinio tikslumo. Ji išskiria tris istorijos duomenų grupes: „<...> kalba (verbalinė jos raiška), praėjusių laikų mentaliteto žymės ir daiktiniai (materialūs) atributai“³. Šie atributai vyrauja Almeno istoriniuose romanuose ir sudaro pagrindą istoriniam pasakojimui, jo detalumui ir imitacijos tikrumui. Mokslininkė pastebi, jog autorius tam skyrė nemažai dėmesio, domėjosi pasirinkto istorinio laiko šaltiniais, istorikų darbais. Reikėtų pridurti, kad būtent kurdamas detektyvinius romanus, kuriuos taip pat galima laikyti istoriniais dėl detaliai vaizduojamo sovietmečio laikotarpio, pakitusio lietuvių tautos kolektyvinio mentaliteto bei buities, rašytojas rėmėsi ne tik istoriniais šaltiniais ar istorikų darbais, bet ir savo paties kelionių į okupuotą šalį patirtimi. Per interviu apie romaną *Lietingos dienos* Almenas pratarė, jog rašydamas jis prisiminė savo pasivaikščiojimus po Palangą, o rašytojas Jonas Dovydaitis, kuriam dedikuotas romanas, turėjo apsaugoti jį nuo faktinių klaidų⁴. Tad atstumas tarp vaizduojamo istorinio laikotarpio ir autoriaus gyvenimo yra sunkiai užčiuopiamas arba jo visai nėra, galima teigti, jog detektyviniuose istoriniuose romanuose, kurie bus aptariami, gali slypėti autentiški patyrimai. Romanų kalbą bei vaizduojamo laikmečio ženklus galima lyginti su prisiminimais ar pastebėti kitų mąstytojų įžvalgų atgarsius. Literatūrologė Valienė, kalbėdama apie kitus Almeno kūrinius, rašo:

Iš istorinių nuotykių romano kalbos galima spręsti apie epochos mentaliteto žymes, fiksuoti kalbos istorijos raidą, apibūdinti personažą (kai kalbama apie naratyvą). Kalba reiškiamas praėjusių laikų mentalitetas, parodomi socialiniai santykiai. Būtosios kalbos imitacija pagyvina kūrinių ekspresiją ir yra nukreipta į adresatą kaip įtikinamumo argumentas.⁵

³ Valienė E. Diaspora ir tautos istorijos populiarinimas: Kazio Almeno atvejis. *Darbai ir dienos*, nr. 53. Kaunas: Versus aureus, 2010, 26.

⁴ Mockūnas L. Kad būčiau antraeilis detektyvinių romanų rašytojas: pokalbis su Almenu. *Akiračiai*, 1989, nr. 1, 8.

⁵ Valienė E. Diaspora ir tautos istorijos populiarinimas, 32.

Tų laikų mentalitetas ir socialiniai santykiai yra svarbūs norint parodyti lietuvių tautos būklę sovietinės okupacijos sąlygomis. Pateiksiu pavyzdį, atsiskleidžiantį tikrovę per tuometę diskusiją apie išeivių santykį su okupuota Lietuva. Šį ir kitus pavyzdžius vadinu metaforiškai – „atspindžiai“. Tai toks procesas, kai tikrovė atsispindi ir jos atspindžiuose išsaugoma dalis tikrovės. Tai gali būti veidrodis, kuriame atsispindi didžioji tikrovės dalis, ar pastato stiklas, atspindintis tikrovės dalį. Šių atspindžių tikrovė, kaip minėta, grindžiama autoriaus atsimini- mais bei teoretikų įžvalgomis.

Simboliška, jog diskusija dėl išeivių santykių su okupuota Lietuva strategijos užfiksuota ir keliose *Sauja skatiku* vietose. Donatas Vėbra per viešną JAV bando aiškintis Vilniaus Sadausko mirties faktą ir prisimena jaunystės draugo Jono Bertulio pasakojimą apie paties Vilniaus (galima numanyti, jog toks vardas buvo pasirinktas neatsitiktinai) baimę turėti ryšių su okupaciniu režimu. Vėbra sako Bertuliui:

– Gal Vilnius bijojo ko nors, – pasiūlė vieną galimą sprendimą Donatas tą vakarą. – Gal bijojo ryšių su Tarybų Sąjunga. Teko skaityti kažką „Gimtajame krašte“...⁶

Žinoma, tai tik abejonės, vėliau Donatas, šniukštinėdamas po Vilniaus Sadausko daiktus, atranda tekstų, kuriuose jis atstovavo išeivių pozicijai, palaikančiai lietuvius okupuotoje šalyje, paprastai tariant, buvo Kairio pozicijos šalininkas.

Toliau ilgokas straipsnis „bendravimo“ tema, vėl pasirašytas inicialais „K. V.“. Ši tema emigracinėje spaudoje atrodo neišsemiamą, ir Donatas jau buvo spėjęs perskaityti bent tuziną straipsnių šiuo klausimu. Įvairavo jie per visą įmanomą nuotaikų ir įsitikinimų spektrą. Šitas priklausė nuosaikiųjų grupei, bet panašių minčių Donatui buvo tekę skaityti ir kitur. Jei iš viso to buvo galima daryti kokias išvadas, tai nebent tiek, kad Vilnius nepriklausė kraštutiniam dešiniųjų sparnui.⁷

Minimas dešiniųjų sparnas pasisakė prieš bendradarbiavimą ir veidu į Lietuvą poziciją. Almenas remdamasis šiuo istorijos fragmentu kuria savo herojų, besilaikantį panašios moralinės pozicijos, kaip ir jis pats. Kartu palaikydamas šią poziciją išeivių spaudoje.

Nagrinėjant Almeno svarstymus apie Lietuvą už geležinės uždangos, būtina aptarti momentą, kuris gali atverti visą svarstymų vaizdą. Viename iš savo kelionių aprašymų Almenas pastebi:

Lietuvos yra dvi: oficialioji ir ta kita. Tas dvilypumas yra absoliutus ir liečia kiekvieną mano kol kas sutiktą žmogų.⁸

⁶ Almenas K. *Sauja skatiku*. Čikaga: Draugas, 1988, 32.

⁷ *Ibid.*, 131.

⁸ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: pirma kelionė*. Rankraštis. VDU Lietuvių išeivijos institutas, l. 36.

Asmens tapatybės dvilypumas dominuoja Almeno svarstymuose. Pats būdamas, tikėtina, tvirtai vienpusiška, nedaloma asmenybė, apie save žinanti viską, kaip teigė vienoje laidoje⁹, neišvengiamai turėjo pastebėti dominuojantį reiškinį okupuotoje Lietuvoje. Tapatybės dvilypumas yra tragiška sovietinėje Lietuvoje gyvenančio žmogaus būklė, kupina įtampos ir dramų. Dramą išgyvenantis žmogus verčiamas paaukoti dalį įsitikinimų, kad sistema padovanotų tai, ko trokšta jo širdis. Šią dramą išgyveno romanų trilogijos pagrindinis herojus milicininkas Donatas Vėbra. Kad ištirtų bylą, jis turėjo prisitaikyti prie režimo. Stipriausiai dvilypumo išpūdį atskleidžia antroji knyga *Vaivos juosta*, kurioje tiriama byla, o fone vyksta valdžios pagerbimo paradai ir šventės, režimo ritualai.

KELIOS PASTABOS APIE DETEKTYVINIŲ ROMANŲ SERIJĄ

Kaip jau minėta, Almeno detektyvinių romanų serija, prasidedanti knyga *Sauja skatiku*, o pasibaigianti *Trispalvė Iljičiui*, yra šio tyrimo atspindžių šaltinis. Todėl trumpai apžvelgiama ši serija: ar toks buvo autoriaus sumanymas, ar vis dėlto knygos turi atskirą gyvenimą, nesusijusį su kitomis knygomis ir kitais milicininko Donato Vėbros nuotykiomis? Žodis „serija“ panaudotas neatsitiktinai, taip sufleruojamas atsakymas. Pirmoji knyga *Sauja skatiku* laimėjo dienraščio *Draugo* 1976 metais paskelbtą romanų konkursą, vėliau kritikuota kaip pornografinis veikalas¹⁰ ir neturėjo iniciatyvų uždrausti ar sunaikinti knygos tiražą¹¹. Tuo metu Almenas paskelbė žinią, jog tai – pirmoji, bet ne paskutinė serijos knyga. Knygoje pasakojamas paslaptingas atsitikimas, nutikęs Donatui Vėbrai per atostogas JAV. Nors knygos kontekstas labiau susijęs su išeivių gyvenimu ir JAV, tačiau buvo įterpta keletas atspindžių iš pirmosios kelionės į okupuotą šalį 1966 metais. Almenas galėjo gerai nutuokti Lietuvos situaciją. Perleidus knygą viršelio apačioje tamsiai raudonomis raidėmis buvo užrašyta DETEKTYVINIŲ ROMANŲ SERIJA, NR. 1. Per interviu apie detektyvinius romanus Almenas patvirtino, kad jau tuomet turėjęs ketinimą rašyti seriją, o numeravimas nebuvo atsitiktinis sprendimas¹². Leidykloje „Versus aureus“ numeraciją pakeitė, *Lietingos dienos* tapo pirmąja knyga (nors iš tiesų knyga išleista vėliau ir jai buvo priskirtas antras numeris visoje serijoje)¹³, o *Sauja skatiku* planuota leisti ketvirtą. Tikėtina, knygų

⁹ *Alchemija. Pasivaikščiojimai su Kaziu Almenu*. Prieiga internete: <<http://www.alchemija.tv/index.php/pasivaik-iojimai/pasivaikiojimai-su-kaziu-almenu>> [žiūrėta 2017 12 14].

¹⁰ „Putojanti“ moralė: pornografija ar demagogija. *Akiračiai*, 1977, nr. 9, 1.

¹¹ Politiškai nesuderinta „pornografija“. *Akiračiai*, 1977, nr. 9, 3.

¹² Mockūnas L. Kad būčiau antraeilis detektyvinių romanų rašytojas, 9.

¹³ Įvairiaspalvė stambioji proza: išeivijos literatūra. *Akiračiai*, 1989, nr. 4, 12.

eiliškumas pakeistas dėl *Lietingos dienos* rankraščio problemų, kilusių okupuotos Lietuvos leidykloje. Per interviu Almenas prasarė, jog leidykla nesiryžo pradėti kitų rankraščių leidybos dėl numanomų priežasčių¹⁴. Atsiminimuose Almenas užfiksavo panašių problemų su *Lietingos dienos* rankraščiu, todėl nusprendė per vieną kelionę atsiamti visus kūrinis, tarp jų ir minėtą detektyvinių romanų serijos antrą dalį. Galiausiai, būdamas paskutinę dieną Lietuvoje, inžinierius atgavo rankraštį¹⁵. Galima teigti, jog pirmąsias dvi serijos knygas Almenas buvo parašęs iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Kitose dviejose serijos knygoose tęsia pagrindinio herojaus Donato Vėbros gyvenimo liniją, nors kiekvienoje jų kuriama atskira istorija ir siužetas. Almenas, sumanęs atskirus siužetus, per knygos *Trispalvė Iljičiui* aptarimą teigė, kad nesiekė išsakyti moralines ar kitokias tiesas. Vienintelis jo siekis buvo papasakoti pramoginę detektyvinę istoriją. Nepaisant rašytojo skeptiško požiūrio į interpretacijas, galima teigti, jog yra bendra istorinė bei moralinė pasakojimo gija. Vis dėlto galima pastebėti Donato Vėbros sąmoningumą, jo siekį atsiamyti dvilypės tapatybės, kuri veikiausiai kamavo kiekvieną okupacijos sąlygomis, ir gyventi kaip laisvas žmogus.

PROFESINIS KETMANAS

Kelionių atsiminimuose Almenas fiksuoja spektaklių, renginių, kuriuose apsilanko, vertinimus. Vienas tokių renginių buvo moksleivių dainų šventė, kurios didžioji programos dalis skirta pašlovinti režimą, tik pabaigoje pradėtos dainuoti lietuviškos dainos. Galiausiai renginyje pasigirsta Lietuvos vardo skanduotė¹⁶. Šis aprašymas byloja apie užslėptą patriotizmą, tą tapatybės dalį, kuri atlikus formalius sistemos reikalavimus kaip tvanas plūsteli su visomis perversijomis. Tai vyksta dėl dvilypio santykio su režimu. Santykius su režimo sistema apmąstė poetas, mąstytojas Česlovas Milošas knygoje *Pavergtas protas*. Poetas išskiria profesinio ketmano tipą. Šį tipą apibrėžia noras realizuoti save pasirinktoje profesijoje, bet sumokėjus kainą – sutikus kolaboruoti su režimu. Poetas profesinio ketmano situaciją pristato taip:

Jeigu esi mokslininkas, dalyvauji konferencijose ir skaitai referatus, kuriuose viskas atitinka Partijos liniją. Tačiau tyrimai laboratorijoje juda pirmyn moksliniais metodais, o tai ir yra gyvenimo tikslas.¹⁷

¹⁴ *Almenas ir Keblys 2*. Prieiga internete: <<https://www.youtube.com/watch?v=5-4b4kEQuHc>> [žiūrėta 2018 04 03].

¹⁵ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą*. Rankraštis. VDU Lietuvių išėivijos institutas.

¹⁶ *Ibid.*, šešta kelionė, l. 7.

¹⁷ Milošas Č. *Pavergtas protas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, 92.

Partijos keliami reikalavimai ne tik mokslininkams, bet ir visiems, kurie nori sąžiningai, tiesos šviesoje, dirbti ir atlikti savo, ypač kūrybinį, darbą. Profesinio ketmano pavyzdys Almeno atsiminimuose – menininko V. Jonyno paroda, kuri nors laikyta nauja, nematyta nuo karo metų, bet per pristatymą išsakytos kalbos, garbinančios režimą ir partinę liniją¹⁸. Dėl to parodos dalyviai kritiškai vertino kalbas. Menininkas už galimybę kurti privalėjo atiduoti duoklę režimui. Panašią dramą nuolat išgyveno romanų herojus Donatas Vėbra. Kad ištirtų kriminalines bylas, jis privalėjo būti sistemos dalimi. Pavyzdžiui, kaip milicininkas dalyvavo nuovados organizuojamuose „seminaruose“, kur buvo pristatomos partinės politikos gairės ir reikalavimai. Per vieną seminarą kalbėta apie būtinybę „<...> sustiprinti tarpregioninį milicijos bendravimą“¹⁹.

Profesinis ketmanas ne visada gali pasigirti moderniu, progresyviu kūrybiniu rezultatu, vis dėlto menininkas turėjo atiduoti duoklę režimui, o tai apribodavo kūrėją. Tapytojas Pranas Lapė viename iš savo tekstų bandė aptarti meno okupuotoje Lietuvoje situaciją bei jo santykį su kūrėjais. Menininkas išskiria socialistinio realizmo srovę, kuri dominavo meno pasaulyje Lietuvoje anapus geležinės uždangos. Socialistinis realizmas nepripažįsta autentiškumo bei natūralizmo, realizmas tai tam tikra kūrybos forma, rėmai, taisyklės, kurių reikėjo laikytis profesiniam ketmanui. Bandydamas apibrėžti socialistinį realizmą Pranas Lapė tvirtai teigia:

Natūralizmas jiems nėra priimtinas todėl, kad žmogus negali būti tokiu, koks jis yra. Pripažinti individui laisvę galvoti ir apsispręsti būtų lygu komunizmo galui. Realizmas tuo atveju jiems yra palankesnis. Diktatūra vis vien tegyvena savuoju realizmu, kuris kitiems yra primetamas jėga.²⁰

Panašiai apie meną okupuotoje Lietuvoje kalbėjo Vėbra su dailininku Tonkūnu. Apie savo sritį menininkas pasakė:

– Grafika nebloga... Teko matyti įdomios keramikos. Bet tapyba... – Jo lygutėliai nuskustas veidas susiraukė, tarsi staiga būtų neskaniai pakviptė.²¹

Prastas meno, ypač tapybos, vertinimas parodo sąlygas, kuriomis menininkai turėjo kurti. Norėdami užsiimti menu, jie privalėjo žaisti pagal režimo primestas žaidimo taisykles ir tapti profesiniais ketmanais. Almenas profesinio ketmano pasireiškimus pastebėjo per viešnages okupuotoje Lietuvoje, tai užfiksavo ne tik atsiminimuose, bet ir detektyviniuose romanuose. Žinoma, Milošo aprašyta sistema, veikusi režimo valdomoje šalyje, nebuvo vienintelė, tad mąstytojas Štromas pateikė kitokią sistemą.

¹⁸ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: šešta kelionė*, l. 19.

¹⁹ Almenas K. *Lietingos dienos*. Vilnius: Versus aureus, 2012, 85.

²⁰ Lapė P. Kūrėjas užkeltas ant traktoriaus. *Darbas*, 1959, nr. 1, 16–19.

²¹ Almenas K. *Sauja skatiku*, 38.

KONSERVACIONIZMAS

Politinės minties mąstytojas Štromas kalbėdamas apie okupacinio režimo santykių sistemą išskiria tris veikimo taktikas. Viena iš trijų taktikų – dalinis konformizmas ir kolaboravimas su primesta sistema. Tai yra tarpinė taktika tarp visiško konformizmo ir aktyvizmo (turi ryškių nebendradarbiavimo bruožų). Anot mąstytojo, ši tarpinė pozicija pasitelkia patriotizmo retoriką kaip nekonformizmo pateisinimą. Retorika skelbia būtinybę, esant priespaudos sąlygoms, tautai išlikti – iš dalies kolaboruoti ir tuo pačiu metu išvengti taisyklių bei sistemos reikalavimų. Štromas rašo:

Konservacinė pozicija savotiškai lyg ir jungia didelę dalį oficialių pareigūnų su daugeliu disidentų. Pirmieji [pareigūnai – Ž. M.] stengiasi kaip įmanydami savo oficialios veiklos rėmuose gerinti respublikos materialinės egzistencijos sąlygas, kelti jos kultūros ir švietimo kokybę bei nacionalinį lygį <...>.²²

Štromo išvalga apie šį specifinį sąmonės tipą labiau matoma ekonomikos ir ūkio srityje. Almenas savo atsiminimuose apie penktą kelionę į okupuotą Lietuvą išskiria tris ekonominius sluoksnius: privatų, valdišką Lietuvos ir valdišką Maskvos²³. Tam tikri kolaboravimo skirtumai lemia vieną ar kitą valdišką poziciją, ekonominį konfliktą, t. y. kam atiteks ekonomikos ir ūkio rezultatas. Nuolatinės kovos dėl resursų būklė.

Konfliktas, kylantis skirtingai kolaboruojant, tarp valdiškos Lietuvos ir valdiškos Maskvos užfiksuotas Almeno romane *Lietingos dienos*, kai milicininkui Donatui Vėbrai apsisotjus nakvynės namuose įvyksta susidūrimas su šių namų direktoriumi Valteriu Jagnoru. Kivirčas kykla dėl Vėbros tirtos bylos, kurioje būdamas uolus (pagal sudarytą Štromo tipologiją – pilnutinis konformistas, atliekantis uoliai pareigas) pareigūnas siekė nubausti nakvynės namų direktorių dėl mėsos iš kombinato „nutekėjimo“. Valteris užima tarpinę konservacionizmo poziciją teigdamas, jog siekia išsaugoti dalį produkcijos, t. y. mėsos, Lietuvai ir taip elgiasi iš patriotizmo. Jagnoras kelia pasirinkimo tarp valdiškos Lietuvos ir valdiškos Maskvos klausimą. Ginčas aprašomas taip:

– Ot, ot, nutekėjimus. Neblogai pasakyta, Donatuk. Tai va, jei kas nors teka, iškykla klausimas – kurlink. Ten ar čia? Mums ar vyresniajam? Che che! Smagi tema! – Jagnoras siekė sūrio ir prieš kąsdamas kreivai šyptelėjo. – Mat mudu su draugu Vėbra kadaise turėjome tokį, na, sakykime atvirai, tokį susikirtimą. Kaip sykis dėl šito klausimo <...>. Kaltinimai, kad nepakankamai kiaulienos į Maskvą važiuoja, kad trupinėlis ir mums lieka.²⁴

²² Štromas A. *Laisvės horizontai*. Sud. L. Mockūnas. Vilnius: Baltos lankos, 2001, 247.

²³ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: penkta kelionė*, l. 21.

²⁴ Almenas K. *Lietingos dienos*, 43–44.

Šią konservacionizmo poziciją primenančią istoriją Almenas paminėjo savo atsiminimuose, kur užrašytas taksisto pasakojimas:

<...> Apsiskarmalyje atėjo, amžinai alkani. Ar žinot, kad Lietuva aštuoniasdešimt procentų gaminamos mėsos išsiunčia tuos laisvintojus šerti <...>.²⁵

Jagnoras ir taksistas bando paneigti visišką kolaboravimą su režimu. Jie tarsi gyvena dvilypį gyvenimą, viena vertus, prisitaiko prie režimo, bet, kita vertus, veikia prieš jį.

Almenas atsiminimuose užfiksuoja kitokį konfliktą, pereinantį nuo vienos schemos pusės prie kitos. Konfliktas kyla tarp jau minėto konservacionizmo ir būtent aktyvizmo pozicijų. Minimas ginčas tarp klebono Lidžio ir kunigo Svarinsko bei jo sekėjo Tamkevičiaus. Pastarieji užima aktyvizmo poziciją, veikia kartu su bažnyčios kronikomis ir už tai yra kalinami. Lidžio pozicija atitinka konservacionizmą, siekis išsaugoti tautą, iš dalies kolaboruojant su sistema. Lidys savo priekaištus Svarinskui išsako šitaip:

– Svarinskas neturi svarbiausio – krikščioniškos meilės. Jam svarbu konfliktas. Sako gerai, jei kunigas ar ir keli bus kalėjime. Taip ir priklausio. Bet, pasakykit man, o kiek jis vaikų gali katekizuoti kalėjime būdamas? Aš čia pernai virš 2000 privedžiau prie pirmos komunijos. Šiais metais jau virš aštuonių šimtų. <...> Žmonėms reikia malda-knygių, reikia literatūros. Mes ją suorganizuojame, po ketatą tūkstančių atspausdi-nome.²⁶

Reikia paminėti, jog atsiminimuose Almenas ypatingą dėmesį skiria Bažnyčios persekiojimo temai, todėl keliaudamas visada vertino bažnyčių būklę, piktinosi ateizmo muziejais, įkurtais bažnyčiose. Atsiminimuose ne kartą minėjo savo įsitikinimus, kurių neketino atsižadėti:

Esu sąmoningas krikščionis, bažnyčios persekiojimo faktų nežadu toleruot ar nutylėti. Savo nusistatymo nežadu nei keisti nei modifikuoti.²⁷

Sąžinės laisvė ir bažnyčių situacija išeiviui tampa vienu iš pagrindinių kriterijų, kuriuo vertinama Sovietų Lietuva ir jos laisvėjimas. Detektyvinių romanų serijoje nemažai dėmesio skirta Kauno Prisikėlimo bažnyčiai. Viename romane Palangos policijos nuovados kapitonas Didžiulis pasipiktino, kad iš suaukotų pinigų pastatyta Prisikėlimo bažnyčia virto radijo „Melodija“ fabriku.

Mano centai!.. <...> Prisikėlimo bažnyčios plytom! Tėvai duodavo po dvidešimt centų sosiskom, tai už tuos pirkau plytas. Vat kap, aukojau bažnyčiai, o gavosi radijo gamyk-la.²⁸

²⁵ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: šešta kelionė*, l. 19.

²⁶ *Ibid.*, l. 26–27.

²⁷ *Ibid.*, l. 22.

²⁸ Almenas K. *Lietingos dienos*, 169.

Bažnyčia su užrašu parodoma ir trilogijos trečios knygos *Trispalvė Iljičiui* viršelyje bei istorijos siužetuose. Kauno Prisikėlimo bažnyčia bus dar paminėta tekste vėliau.

Kitas laisvės matmuo, pasak Almeno, yra sovietinė biurokratija, ne kartą apsunkinusi jo keliones į Lietuvą. Jau per pirmąją kelionę inžinierius buvo išsodintas, nes vizoje trūko raidės K. Panašių trukdžių ir abejingo darbo atvejų atsiminimuose apstu, o baigėsi jie tik atgavus nepriklausomybę. Detektyvinių romanų serijoje Almenas neretai vaizduoja biurokratus, pavyzdžiui, Vėbra nuolat susiduria su apatiškais biurokratais, kurie kiek įmanoma greičiau stengiasi atsi-kratyti bylos.

Žodis apie „saugumą“ ir KGB-istus. Žinoma, jų joks lankytojas negalėjo išvengti. Per mano pakartotinas keliones vienaip ar kitaip susidūriau su keleta dešimti saugumiečių. Apibendrinant – neįspūdingi žmonės. Daugumas ganėtinai buki, be ideologinių įsitikinimų, atliekantys savo pareigas atsainiai, nemažai jų išgeriantys, kai kurie stipriai. <...> Mano atsilankymo metais tai buvo, be abejo, didelę galią turinti sovietinė biurokratija, tačiau būtent „sovietinė“. Logikos jos veiksmuose nesugebėjau išvelgti <...>. Daleiskim, jų informacijos varžymas turėjo atvirkštines pasekas, žmonėse išugdė ne neigiamą, bet perdėtai teigiamą vakarų įvaizdį.²⁹

Kritikuodamas biurokratus Almenas neapsiribojo tik jų apatija ir neefektyviu darbu. Jis išryškino svarbų sovietinės Lietuvos biurokratizmo fenomeną – feodalizmo bruožų turinčią sistemą. Almenas rašo:

Pavyzdžiui ši santvarka turi tam tikrų feodalizmo požymių. Kartu su pareigomis valdžia taipogi dalina tarsi „feodus“. Viršininko pareigybė čia reiškia daug daugiau nei atsakomybė tam tikrai apibrėžtai veiklos sferai. Tai privilegijos, viršininkystė siekia daug plačiau.³⁰

Pareigybės kaip privilegijos suvokimas prasiskverbęs labai giliai. Biurokratas netapatina savęs su tarnautoju, nes tarnautojas neturi privilegijų, išskyrus nuoširdų norą tarnauti. Būti vienos įmonės vadovu yra sistemos suteikiama privilegija, kurią stengiamasi išsaugoti ir perduoti vaikams. Reiškiny, kai biurokratai savo poziciją supranta kaip privilegiją, taip pat perteiktas trečioje serijos knygoje *Vaiivos juosta*, kurioje vaizduojama kova dėl privilegijų – būti vienos ar kitos valstybinės įmonės vadovu, turėti galimybę prieiti prie resursų. Minimas reiškiny neapsiriboja viena ar kita biurokratine institucija, tai gali įsiskverbti į teisės ir kitose srityse dirbančiųjų sąmonę. Galbūt tai iš dalies paaiškina ir dabartinės Lietuvos problemas. Galima spėti, jog Almenas numatė vieną dabartinės Lietuvos probleminę ašį, susiformavusią dar Sovietų Lietuvoje.

²⁹ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: šešta kelionė*, l. 1.

³⁰ *Ibid.*, l. 19.

RASIZMAS

Kovą dėl resursų skatina žmonių troškimas turėti vieną ar kitą daiktą. Teiginys, kurį galima grįsti detektyvinių romanų veikėjų norais. Siekis turėti už geležinės uždangos gaminamų produktų kartais priverčia parduoti save ar savo kūną. Vakarų įvaizdis skatino nepagrįstai tikėtis rojus. Jeigu Vakarai buvo tiesiog gėris, tai rusas, suvoktas kaip Vakarų priešingybė, laikytas blogio simboliu. Įvyksta priešinga reakcija, kurią sukelia, anot Štromo, antagonizuojantis efektas, apolitiškumo ir bukinimo derinio rezultatas. Reakcija, kylanti iš dvilypiškumo, skatina neapykantą rusų tautybės žmonėms. Štromas pasakoja:

Taigi jam jau savaime suprantama, kad tą „ruskį“ tam, jog su juo galėtume pasielgti taip, kaip jis yra nusipelnęs <...>, reikia pagauti ten, kur niekas nemato ir negali susidorojimo sustabdyti <...>.³¹

Ši reiškinį Almenas yra ne vieną kartą užfiksavęs savo kelionėse, pavyzdžiui:

Vienas tai savotiškas lietuvių pranašumo jausmas prieš rusus <...>. „Į Tadžikiją tai nieko kad rusai važiuoja, ten žmonės visai be kultūros. Bet į Lietuvą nėra ko, kultūra aukštesnė ir jie patys tai žino.“³²

Galiausiai neapykanta rusams Almenui pasirodo juokinga ir absurdiška, kai šie kaltinami dėl visų negerovių okupuotoje Lietuvoje. Kaltinimų vėjus pasiekia absurdišką lygį, kai dėl nevalomų išviečių yra kaltinami rusai. Ši neapykanta taip pat užfiksuota viename romane, tik vietoj lietuvių nepasitenkinimą reiškia gruzinai, kai Donatas Vėbra nukeliauja į Tbilisį:

Mes rašėm odes, sonetus ir balades, kai rusai dar iš medžių nebuvo nulipę <...> Hegzametrais ir kvarteiniais eiliovom. Jiems bulgarai dar ir rašto nebuvo sukūrę, o dabar įsivaizduoja, kad gali mums prisakyti, kaip reikia gyvent.³³

Pirmoje serijos knygoje atsispindi, kaip išėivija įsivaizduoja Lietuvos situaciją už geležinės uždangos – jėga okupuota, pakeista demografinė sudėtis, dominuoja rusai. Veikėjas Algis Sadauskas milicininkui Donatui Vėbrai prasitaria:

– Je, well... Bet kas tai? Tėvas mane vis bagina – kalbėk lietuviškai! Daryk tą, daryk tą... Big deal! Kas iš tos Lietuvos? Vis tiek ten tik rusai.

– Kaip tai rusai? Iš kur tu tą ištraukei?

– Nu, visi taip sako... Gal ir ne. But who cares.³⁴

³¹ Štromas A. *Laisvės horizontai*, 227.

³² Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: pirma kelionė*, l. 21.

³³ Almenas K. *Lietingos dienos*, 130.

³⁴ Almenas K. *Sauja skatiku*, 55.

Galima teigti, jog neapykanta rusų tautybės žmonėms yra dvilypės tapatybės išraiška. Taip pateisinamas dalinis kolaboravimas su okupaciniu režimu.

PRIVATUMAS

Rašytojas Almenas savo atsiminimuose teigia:

Norėjau pabrėžti skirtumą tarp „valdiškos“ ir „privачios“ buities. Šiuos du pavyzdžius visi gali pastebėti, išties jie neapeinami.³⁵

Skirtis tarp valdiškos ir privачios buities išryškėja tada, kai yra vertinamas turta. Kelionėse Almenas matė, kad privati erdvė darėsi vis turtingesnė. Per nelegalius tinklus gyventojai apsirūpindavo ir kaupdavo turta. Svečius galėjo nustebinti stalą nukloję gausybe patiekalų (ši reiškinį galima traktuoti kaip konkuravimą). Turėjimas buvo įmanomas, bet tik paslapčiomis privачioje erdvėje. Vertėtų paminėti filosofės Hannah Arendt įžvalgas apie skirtį tarp viešos ir privачios erdvių, kurios plačiau nagrinėjamos knygoje *Žmogaus būklė*.

Filosofė skyrė viešąją *polio* bei privачiąją *oikos* sritis. Privачioji antikoje, kur dominavo vertikalūs santykiai, buvo reikalinga piliečiui pereiti į viešąją sritį. Būtent viešoji sritis, polis, buvo laisvės erdvė, kur egzistavo horizontalūs santykiai. Modernioje visuomenėje vyksta lūžis, viešosios ir privачiosios sričių inversija. Viešoji sritis, organizuojanti ir sprendžianti ūkinius klausimus, tampa valstybės socialinių reikalų bei kontrolės erdve. Privачioji erdvė virsta paslaptinga, slapta erdve asmenybei ugdyti, laisvei kultivuoti³⁶. Taip iš dalies galima suprasti privачios erdvės arba, kaip ją įvardijo Almenas, privачios buities poreikį. Privati butis virsta vieta laisvei kultivuoti.

Būtinybę turėti privачiąją sritį, kur galėtų vešėti nepriklausomos mintys, jautė ir pagrindinis detektyvinių romanų herojus Donatas Vėbra. Knygoje *Vaivos juosta* jis bando laviruoti tikėdamasis sėkmingai baigti bylą ir gauti paskyrimą butui. Dėl to žmona Jolanta nuolat priekaištauja ir ragina pasistengti gauti butą, privачią erdvę:

Tikras „cvekas“! O kas iš to? Užtat ir likai leitenantu per visą dešimtmetį, butus dalija visiems, tik ne tokiam Vėbrai.³⁷

Butai kaip privati erdvė yra startinė pozicija kovojant su viešosios erdvės

³⁵ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: penkta kelionė*, l. 20.

³⁶ Arendt H. Viešoji ir privачioji sritys. In *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai, 2005.

³⁷ Almenas K. *Vaivos juosta*. Vilnius: Versus aureus, 2014, 40.

uzurpacija. Kovoti su kelionėse pastebėta baime, nepasitikėjimu, asmenybės dvilypumu. Kaip baimės pavyzdys būtų mokytojų susirinkimas, kurį stebėjo atsiminimų autorius:

Pažvelgus matai kad nesunku jas įbauginti. Vyrų tarp jų yra keli, o visgi kai kas iš auditorijos pakelia balsą, tai būtent vyrai. <...> Sajos, ypač Stonio pagrindinis tikslas įkvėpti susirinkusioms mokytojoms bent kiek drąsos. Tai nelengva. Mačiau palinkusių tų mokytojų pečius, tuos nervingus tarpusavio žvilgsnius, kuždesius.³⁸

Galiausiai, drąsa ir privati erdvė suteikė galimybę ne tik pasidaryti trispalvę namie, kaip padarė Donato Vėbros motina, bet ir išeiti į viešąją erdvę. Detektyvinio romano viešąja erdve tapo Karo muziejaus aikštė, kurioje stoviniavo knygos herojai. Jie iškėlė trispalves ir giedojo himną. Donatas Vėbra tuo metu mąstydamas stebėjo:

Žiūrėdamas vien tik į Karo muziejaus bokšto viršų būtum galėjęs įsivaizduoti, kad iš Norilsko grįžo į kitą Kauną, bet pakako pasisukti devyniasdešimties laipsnių kampų, jog įsitikintum, kad kol kas pasikeitė ne itin daug. Masyvus purvinai raudonų plytų Radijo fabriko bokštas kilo gerokai aukščiau negu trispalvė. Pačiame jo viršuje didelės skardinės raidės skelbė: СЛАВА КПИСС. Ne šiaip sau užrašas, o pasityčiojimas, iškeltas ant tautos statytos, okupanto išniekintos Priskėlimo bažnyčios bokšto.³⁹

Priskėlimo bažnyčia Almenui nėra tik probleminis klausimas. Pastatas rašytojui taip pat simbolizuoja dvilypę tapatybę, kai už nuoširdžiai surinktas aukas pastatyta bažnyčia paverčiama Radijo fabriku, šlovinančiu partiją. Užrašas, kabėjęs ant bokšto, Almenui buvo nelaisvės ženklas. 1989 metų kelionės atsiminimuose autorius rašė:

Pažvelgi į Priskėlimo bažnyčios bokštą, tai dar radijo fabrikas, tačiau šūkis „SLAVA TSKP“ nuimtas.⁴⁰

Kartu jis svarstė, kiek prireiks laiko, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atkurti normalius žmogiškus santykius. Atsisakyti dvilypės tapatybės.

APIBENDRINIMAS

Branduolinės fizikos inžinieriaus, rašytojo, išeivio Kazio Almeno pasvarstymuose galima išžvelgti keletą temų. Pirmiausia – tai poeto Česlovo Milošo aprašytas profesinis ketmanas, kuris priverstas gyventi dvilypį gyvenimą, o už kūrybą mokėti duoklę režimui. Politikos teorijos mąstytojas Aleksandras Štromas

³⁸ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: šešta kelionė*, l. 13.

³⁹ Almenas K. *Trispalvė Iličiūi*. Vilnius: Verus aureus, 2014, 363.

⁴⁰ Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą: septinta kelionė*, l. 8.

įžvelgė konservacionizmo poziciją kaip ypatingą taktiką režimo atžvilgiu, taip pat atkreipė dėmesį į kylančius konfliktus, renkantis tarp valdiškos Lietuvos ir valdiškos Maskvos, atskiriant resursų paskirstymą ir patriotišką veiksmą. Kartu Almenas įžvelgė rasizmo bruožų okupuotame krašte, tai pasireiškė baime ir neapykanta rusams. Privatumas, kuris, anot filosofės Hannah Arendt, reikalingas ir nepriklausomai minčiai, ir atsisakant dvilypės tapatybės, ir einant į viešąją erdvę. Bet pats svarbiausias iššūkis Almeniui – dvilypė tapatybė ir jos atsisakymas, nes kiekvienas, gyvenęs okupacijos sąlygomis, su tuo susidurs atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Kauno Prisikėlimo bažnyčia rašytojui yra ne tik religinės praktikos vieta, ji taip pat ir išsilaisvinimo simbolis.

LITERATŪRA

Alchemija. Pasivaikščiojimai su Kaziu Almenu. Prieiga internete: <<http://www.alchemija.tv/index.php/pasivaik-iojimai/pasivaikiojimai-su-kaziu-almenu>> [žiūrėta 2017 12 14].

Almenas ir Kėblys 2. Prieiga internete: <<https://www.youtube.com/watch?v=5-4b4kEQUHc>> [žiūrėta 2018 04 03].

Almenas K. *Kelionės į okupuotą kraštą.* Rankraštis. VDU Lietuvių išėivijos institutas.

Almenas K. *Lietingos dienos.* Vilnius: Versus aureus, 2012.

Almenas K. *Sauja skatikų.* Čikaga: Draugas, 1988.

Almenas K. *Trispalvė Iljičiui.* Vilnius: Verus aureus, 2014.

Almenas K. *Vaivos juosta.* Vilnius: Versus aureus, 2014.

Arendt H. *Žmogaus būklė.* Vilnius: Margi raštai, 2005.

Įvairiaspalvė stambioji proza: išėivijos literatūra.

Akiračiai, 1989, nr. 4.

Kaminskas J. Visu veidu į Lietuvą. *Darbas*, 1959, nr. 140.

Lapė P. Kūrėjas užkeltas ant traktoriaus. *Darbas*, 1959, nr. 1.

Milošas Č. *Pavergtas protas.* Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995.

Mockūnas L. Kad būčiau antraeilis detektyvinių romanų rašytojas: pokalbis su Almenu. *Akiračiai*, 1989, nr. 1.

Politiškai nesuderinta „pornografija“. *Akiračiai*, 1977, nr. 9.

„Putojanti“ moralė: pornografija ar demagogija. *Akiračiai*, 1977, nr. 9.

Štomas A. *Laisvės horizontai.* Sud. L. Mockūnas. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

Valienė E. Diaspora ir tautos istorijos populiarinimas: Kazio Almeno atvejis. *Darbai ir dienos*, nr. 53. Kaunas: Versus aureus, 2010.

Žygimantas Menčėnkovas

KAZYS ALMENAS'S DELIBERATIONS ABOUT LITHUANIA BEHIND THE IRON CURTAIN AND THEIR REFLECTIONS IN THE ADVENTURES OF DONATAS VĖBRA

SUMMARY. The article discusses the deliberations of Kazys Almenas about Lithuania behind the Iron Curtain. In his life, the engineer Kazys Almenas traveled to occupied Lithuania, and he recorded what he experienced there during his travels in memoirs. These experiences helped as material for detective novels, of which Kazys Almenas wrote four, featuring the policeman Donatas Vėbra as the main character. Furthermore, time in the novels coincided mainly with Soviet times. Thus Kazys Almenas's memoirs as a main source of ideas were compared with these

detective novels. In his deliberations he discerned, in Lithuanian society, not only examples of what the poet Czesław Miłosz called the idea of ketman, but also echoes of thoughts by the political thinker Aleksandras Štromas and the philosopher Hannah Arendt. One of the main challenges facing Kazys Almenas as a writer seeking to understand his characters is the double identity of individuals that was imposed on them by the Soviet regime. Therefore, he thought, people must relinquish their double identity in order to be enabled to become free.

KEYWORDS: Kazys Almenas, double identity, detective novel, memoirs, ketman, conservatism, racism, privacy.